

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Матеріали
I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції

«Наша Місія – Світ Рівних Прав і Рівних Можливостей»

21 лютого 2019 р.
м. Переяслав-Хмельницький

**«Наша Місія –
Світ Рівних Прав
і Рівних Можливостей»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА

**ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»**

ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПАДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПАДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
(ЯСЛА-САДОК) КОМБІНОВАНОГО ТИПУ № 10 «ЛЮБАВОНЬКА»»
ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

**ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД №70 ДЕПАРТАМЕНТУ
ОСВІТИ ЖИТОМИРСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

УКРАЇНСЬКА СПІЛКА ПСИХОТЕРАПЕВТІВ

**ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ АРТ-ПСИХОЛОГІВ
І АРТ-ТЕРАПЕВТІВ**

**УДК 159.9:[37.091.12: 005. 745
А 43**

Рецензенти:

В. В. Волошина, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ю. М. Кашпур, кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Відповідальні редактори:

В. А. Вінс, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту освіти і практичної психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»;

Т. М. Кузьменко, викладач кафедри менеджменту освіти і практичної психології, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»;

І. М. Зозуля, аспірант кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(протокол № 6 від 28.02.2019 року)

Практична психологія в інклюзивному середовищі: Матеріали I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 року) / За заг. ред. В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозуля – Переяслав-Хмельницький: Видавець Я. М. Домбровська., 2019. – 248 с.

У матеріалах наукової інтернет-конференції «Практична психологія в інклюзивному середовищі» окреслено найбільш актуальні питання психолого-педагогічних аспектів впровадження інклюзії у суспільний простір. Презентовано актуальні дослідження провідних науковців і практиків, а також молодих дослідників-студентів щодо навчально-методичних та соціально-психологічних аспектів впровадження інклюзивного навчання; сучасних технологій навчання та підтримки дітей з особливими освітніми потребами; особливостей системи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей; функцій і завдань менеджменту інклюзивного середовища в освіті; підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти до впровадження інклюзивної освіти; європейського досвіду упровадження інтегрованого навчання та перспективи його використання в Новій українській школі. Матеріали учасників конференції адресуються тим, хто здійснює імплементацію концепції інклюзивної освіти, фахівцям психолого-педагогічної, соціальної галузей, студентам, аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом впровадження інклюзії.

© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
© Кафедра менеджменту освіти і практичної психології

**НАУКОВИЙ НАПРЯМ З
СИСТЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇХ СІМЕЙ**

УДК 159.922.76-056.34:37.04

Ганна Афузова,
*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
к. психол. н., доцент кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти*

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОДНОКЛАСНИКІВ
ДИТИНИ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

У статті акцентовано увагу на потребі психолого-педагогічного супроводу всіх суб'єктів інклюзивного процесу, в тому числі – однокласників «включеної» дитини. Зазначено основні напрямки психолого-педагогічної роботи з подолання упередженого ставлення до учнів з порушеннями психофізичного розвитку з боку нормотипових однолітків.

Ключові слова: *психолого-педагогічний супровід, інклюзивна освіта, дитина з психофізичними порушеннями, «включена» дитина, нормотипові однолітки, упереджене ставлення.*

Актуальність дослідження. Розвиток сучасного суспільства детермінує повагу до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повне інтегрування у соціум усіх верств населення. Пріоритетними завданнями розвитку загальної середньої освіти в Україні є забезпечення функціонування ефективної системи інклюзивної освіти, яка передбачає врахування потреб і можливостей кожної дитини незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Інклюзивна освіта виступає як форма соціальної інтеграції. Проблему інтеграції та соціалізації осіб з психофізичними вадами, а також питання інклюзії в освіті досліджували багато науковців: В. Бондар, Л. Гречко, Т. Джонсон, Дж. Ендрю, В. Засенко, А. Колупасва, А. Конопльова, Д. Лупарт, М. Малафеев, І. Мамайчук, Ю. Найда, М. Семаго, Н. Семаго, В. Синьов, Н. Софій, Л. Шипіцината інші. На сьогодні достатньо повно висвітлено сутність і зміст інклюзії як альтернативної форми освіти, її правове забезпечення на міжнародному рівні; переваги і недоліки сучасного етапу становлення інклюзивної освіти на пострадянському просторі, описано загальний алгоритм психолого-педагогічного супроводу усіх учасників інклюзивного освітнього процесу тощо.

Водночас гостро постає питання толерантного та антропоцентричного ставлення до кожного учасника інклюзивного освітнього процесу з боку інших його учасників, а також налагодження між ними ефективної та позитивно

спрямованої взаємодії. Окремі аспекти проблеми становлення соціальної взаємодії в інклюзивному класі досліджували А. Аверкін, Р. Коззуол, А. Конопльова, Т. Лещинська, І. Лошакова, О. Маланцева, Р. Фріз, О. Чопік та інші науковці, але увага здебільшого акцентувалася на соціальному статусі та переживаннях дитини з психофізичними порушеннями.

Мета статті. На сьогодні існує безліч суперечливих поглядів щодо інклюзивної освіти, зокрема, актуальним є питання вивчення дезадаптуючого впливу інклюзивного освітнього середовища на всіх учасників навчального процесу та забезпечення максимально оптимальних умов освітнього середовища для усіх суб'єктів інклюзивного процесу. Це передбачає наукове обґрунтування і розробку дієвого практичного інструментарію, який би дозволив на початкових етапах шкільного навчання в інклюзивному освітньому просторі створювати психолого-педагогічні умови для формування психологічно здорових міжособистісних взаємин учнів з порушеннями психофізичного розвитку з їхнормотиповими однолітками.

Виклад основного матеріалу. Серед переваг, які надає інклюзивна освіта дітям з порушеннями психофізичного розвитку, слід відзначити, що завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовленнєвий, соціальний та емоційний розвиток дітей. При цьому однолітки відіграють роль соціально прийнятних моделей для дітей з психофізичними порушеннями. Також слід зазначити, що оволодіння новими вміннями та навичками в умовах інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами відбувається функціонально, навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси кожної дитини. І, звичайно, інклюзивний освітній простір дає широкі можливості «включеній» дитині для налагодження дружніх стосунків із практично здоровими однолітками, більш активної участі у громадському житті, самоактуалізації у позанавчальній діяльності тощо.

Для нормотипових дітей інклюзивне середовище також є розвивальним. Діти вчаться природно сприймати, емпатійно і толерантно ставитися до людських відмінностей, налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них. Навчаючись ефективному співробітництву, вони вчаться поводитися нестандартно, бути винахідливими та толерантними [1].

На жаль, на сучасному етапі розвитку українського суспільства ще часто можна зустріти упереджене ставлення до осіб, які мають порушення психічного та/або фізичного розвитку, що обумовлює неадекватні способи міжособистісної взаємодії. З психологічної точки зору, упередження є негативною думкою про інших без достатньої на те підстави; це попередня думка, судження, яке формується ще до дослідження певного соціального об'єкта, про який робиться це судження [4, с. 255, с. 257]. Упередження, як і будь-яка соціальна установка, досліджуються у взаємозв'язку трьох складових компонентів: когнітивного, афективного і поведінкового. В ході вивчення когнітивного компонента соціальні установки аналізуються з точки зору їх змісту. Афективний

компонент установки (почуттєвий або емоційний) відображає позитивне або негативне ставлення людини до об'єкта пізнання і надає установці оцінного характеру, від цього компоненту значною мірою залежить стійкість стереотипів. Поведінковий (конативний) компонент установки характеризує готовність людини до певної поведінки щодо об'єкта пізнання [4]. Таким чином, необізнаність деяких людей у питаннях психологічних та особистісних характеристик осіб з психофізичними порушеннями та фіксація виключно на їх реальних або уявних недоліках призводить до формування у свідомості негативного оцінного ставлення цієї соціальної групи, що, відповідно, обумовлює вибір неефективних способів міжособистісної взаємодії з такими особами.

Як відомо, стереотипи породжуються суспільством. Враховуючи особистісну та соціальну незрілість дітей, часто під впливом упередженого ставлення до осіб з інвалідністю з боку найближчого оточення (батьків, вчителів тощо) з раннього віку у них формується негативне стереотипне уявлення про однокласників з порушеннями психічного та/або фізичного розвитку, що не сприяє формуванню психологічно здорових і продуктивних міжособистісних взаємин в інклюзивному освітньому просторі.

Виходячи із зазначеного вище, слід проводити профілактичну роботу:

- на макрорівні, рівні культурної упередженості – продовжувати змінювати ідеологію суспільства стосовно осіб з інвалідністю, залучаючи до цього психолого-педагогічне просвітництво, релігію, літературу, мистецтво та інші галузі культури;

- на мезорівні, на рівні інституцій – підвищення психолого-педагогічної кваліфікації фахівців інклюзивних навчальних закладів; перехід від нозоцентричної до антропо- та соціоцентричної моделі сприймання осіб з інвалідністю; формування професійної компетентності педагогів щодо підвищення рівня згуртованості учнів інклюзивного класу тощо;

- на мікрорівні, рівні індивіда – створення ситуацій природної взаємодії між особами з порушеннями психофізичного розвитку та практично здоровою особистістю в усіх сферах життєдіяльності, починаючи з ранніх етапів онтогенезу.

В контексті попередження та подолання негативних стереотипів і упередженого ставлення щодо однокласника з порушеннями психофізичного розвитку радять працювати над зміною компонентів даної соціальної установки:

- 1) для зміни когнітивного компоненту – отримати нову інформацію, дізнатися більше про однокласника з особливими освітніми потребами, його сильні сторони, захоплення, особливості поведінки тощо;

- 2) для зміни афективного компоненту – використати позитивне навіювання, що також впливатиме на зміну когнітивного блоку (наприклад, схвалювати взаємодопомогу, підкреслювати цінність кожного члена суспільства тощо);

3) для зміни конативного компоненту – створити такі умови, які б примусили людину вчинити дії, несумісні з її установкою, що спровокує когнітивний дисонанс, який призведе до зміни когнітивного та емоційного блоків стереотипу (організація безпосередньої взаємодії при підготовці спільного проекту, як приклад) [4].

З цієї позиції ми вважаємо цікавим погляд німецьких дослідників на процес інтеграції. Зокрема, на їхню думку, інтеграція як освітній процес має шість рівнів, які характеризують зовнішні (психолого-педагогічний, понятійно-термінологічний та правовий рівні) та внутрішні (соціально-комунікативний, курикулумний (навчально-методичний) і навчально-психологічний рівні) умови інтеграції. З позиції формування системи міжособистісних взаємин між учнями інклюзивного класу, в якому навчається дитина з психофізичними порушеннями, вважаємо за потрібне висвітлити зміст деяких із зазначених рівнів. Так, психолого-педагогічний рівень передбачає створення необхідних умов, аби дитина з особливостями психофізичного розвитку не почувалася ізольованою серед здорових однолітків. Перш за все – це спеціально пристосовані шкільні приміщення, зокрема, усунення архітектурних перешкод, створення відповідного навчального середовища, яке б сприяло встановленню контактів між дітьми як на уроках, так і в позаурочний час.

Понятійно-термінологічний рівень передбачає використання термінології, яка б не мала дискримінаційного забарвлення. Некоректним вважається використання діагностичної лексики, яка за необхідності вживається вузьким колом фахівців. Зокрема, на думку цих учених, має бути вилучено з широкого вжитку термін «хвора дитина», як такий, що засвідчує повну неповносправність і зорієнтований не на розвиток дитини, а на її обмеження.

Соціально-комунікативний рівень, на думку вчених, є визначальним в успішності інтеграції, оскільки він передбачає повну взаємодію дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх однолітків. Беручи за основу провідні концепції «контакту» та «моделювання», за якими, завдяки, власне, контактам можна усунути стереотипність поведінки «особливої» дитини і забезпечити моделювання нею своєї поведінки на зразок поведінки здорових дітей, німецькі вчені зазначають, що інтеграція сприятиме засвоєнню норм соціальної поведінки дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Значною мірою це залежить від самої організації навчального процесу в школі, складу і кількості учнів у класі, від продуманої та продуктивної організації їхньої спільної діяльності [2, с. 20-22].

Отже, формуючи толерантне ставлення до дітей з порушеннями психофізичного розвитку з боку нормотипових однолітків, слід орієнтуватися на такі напрямки психолого-педагогічної роботи: 1) мобілізація уваги учнів класу до проблем «включеної» дитини; 2) поширення цінностей толерантності та роз'яснення необхідності особистої участі в долі такого однокласника зокрема та осіб з інвалідністю в цілому; 3) створення психологічно комфортного та безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу; 4) розвиток почуття емпатії, взаємодопомоги, поваги до всіх людей, розвиток

почуття єдності, згуртованості класу; 5) зниження захисних форм поведінки, агресивних установок, тривожності; 6) розвиток особистісних орієнтирів на позитивне емоційне реагування до особистісних проявів, суджень і умовисновків інших людей; 7) розвиток самостійності в ухваленні рішень, почуття приналежності до суспільства, самоповаги [3].

Висновки. Психолого-педагогічна робота з формування психологічно здорових і продуктивних міжособистісних взаємин в інклюзивному класі, де навчається дитина з порушеннями психофізичного розвитку, має включати формування психологічної та моральної готовності нормотипових учнів до спільного навчання з «включеною» дитиною; соціально-психологічну підготовку дітей з психофізичними порушеннями до включення у колектив практично здорових однолітків; врахування індивідуальних особливостей психофізичного розвитку кожного учня для забезпечення психологічно комфортних умов освітнього середовища; створення ситуації успіху для дітей з порушеннями розвитку; впровадження у виховний процес спеціальних заходів, спрямованих на формування колективу інклюзивного класу; формування професійної компетентності педагогів у галузі формування колективу учнів інклюзивного класу тощо [5].

Література

1. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
3. Кувалдина Е. А. Формирование толерантного отношения к детям с ограниченными возможностями здоровья в деятельности класного руководителя. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2014. Т.29. С. 26-30.
4. Налчаджян А. А. Этнопсихология. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 381 с.
5. Чопік О. В. Формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 18 с.